

ANDRZEJ EFREM OBRUŚNIK OFM – LEŻAJSK

GROMADZENIE, PRZECHOWYWANIE I UPOWSZECHNIANIE ZBIORÓW W MUZEUM PROWINCJI OJCÓW BERNARDYNÓW W LEŻAJSKU

Wykaz skrótów

- ABMK – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”,
AMPBerL – Archiwum Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku;
APBerKr – Archiwum Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie;
KbP – *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red.
H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985
Dz.U.PRL – „Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”,
KZSP – „*Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*”, 1-22 Warszawa 1951
KZSP SN – „*Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*”. Seria Nowa, Warszawa 1977;
MCh – „*Mysterium Christi*”, Kraków 1929/30-1939;
PKHS – „*Prace Komisji Historii Sztuki PAU*”, 1-10, Kraków 1917/1952;
PŚw – *Polsce święci*, t. 1-12, red. J.R. Bar, Warszawa 1983-1987;
SAP – *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeź-
biarze, graficy*, t. 1-6, Wrocław 1971-.
Thieme-Becker – *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis
zur Gegenwart* I-XXXVIII. Red. U. Thieme, F. Becker. Leipzig 1933-53.

Wprowadzenie

Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku¹ stanowi integralną część znacznego kompleksu zabytkowego, w skład którego wchodzi wzniesiona w latach 1618–1628 bazylika i klasztor wraz z otoczeniem: basztami, dziedzińcami, murami obronnymi² i kalwarią³. Muzeum mieści się w obrębie południowo-zachodniego pawilonu i w części podpiwniczenia południowego skrzydła zabudo-

wań klasztornych. Tworzą je pojedyncze sale znajdujące się na dwóch kondygnacjach położonych nad zakrystią, część strychu oraz ciąg kilku sal zlokalizowanych pod południowym skrzydłem klasztoru i pod zakrystią. Poszczególne kondygnacje komunikuje klatka schodowa powstała w wyniku adaptacji dolnej strefy wieży zegarowej.

Muzeum funkcjonuje od 1971 roku⁴ jako integralna część tutejszego sanktuarium⁵ prowadzonego przez zakonników reguły franciszkańskiej, zwanych popularnie Bernardynami⁶. Stanowi rezultat troski podjętej w latach sześćdziesiątych poprzedniego stulecia o ważniejsze pamiątki po zakonnikach i dobrodziejach, w tym także zabytki sztuki pochodzące z konwentów aktualnie funkcjonujących w kraju oraz tych, które po II wojnie światowej weszły w obręb Związku Radzieckiego⁷. Realizuje ono podstawowe cele placówki naukowej powołanej dla gromadzenia, przechowywania, dokumentowania i upowszechniania dóbr kultury⁸. Tak ukierunkowaną działalnością instytucja ta nawiązuje do przebogatego, wielowiekowego dziedzictwa obserwantów franciszkańskich, związanych z polską kulturą narodową od 1453 roku⁹.

Tworzenie i porządkowanie ekspozycji

Trud gromadzenia zbiorów podjął o. Kajetan Grudziński († 1996), kronikarz, historyk i archiwariusz Prowincji¹⁰. Obiekty przeznaczone do ekspozycji sprowadzał z różnych klasztorów w Polsce. Wiele z nich pochodziło ze Lwowa, Sokala, Zbaraża, Gwoźdźca, Husiatyna, Krystynopola, a także z Kalwarii Zebrzydowskiej, Krakowa, Tarnowa, Opatowa Kieleckiego, Łęczycy, Skępego, Radecknicy i Leżajska. Do zbiorów włączał początkowo głównie obrazy o treści religijnej, portrety dobrodziejów i znamienitych zakonników, a także paramenty liturgiczne i rzeźby ołtarzowe. W 1978 roku muzeum posiadało już około tysiąca eksponatów, w tym przeszło połowę pochodzących z repatriacji. O. Kajetan Grudziński, w sprawozdaniu ze swej działalności¹¹, napisał, że „zabytki z klasztorów wschodnich, które dochowały się do czasu utworzenia Muzeum Prowincji, zostały w 90% zabezpieczone i eksponowane”¹². Sprawozdanie z 1984 roku pozwala sądzić, że placówka posiadała wówczas już ponad tysiąc eksponatów.

W rezultacie działań reorganizacyjnych, prowadzonych od 1989 roku, zasoby muzeum powiększyły się kilkakrotnie. Znalazły się w nich obiekty z klasztorów istniejących na terenie kraju, a także pamiątki z terenów misyjnych, gromadzone początkowo w Kalwarii Zebrzydowskiej¹³. Powstanie odrębnej wystawy sztuki egzotycznej w Leżajsku stało się możliwe dzięki decyzji władz zakonnych wydanej jesienią 1986 roku¹⁴.

Istotnym kryterium gromadzenia zbiorów muzealnych była początkowo chęć zabezpieczenia przedmiotów pochodzących z repatriacji. Wiele z nich w nowej rzeczywistości nie spełniało pierwotnej funkcji. Uwzględnione w specjalnej ekspozycji stawały się nośnikiem wiedzy o działalności zakonników na terenach po-

zostających poza granicami Rzeczypospolitej. Podobnie potraktowano niektóre obiekty stanowiące własność klasztorów czynnych w Polsce, o ile nie nadawały się do użytku, bądź brakowało środków na ich utrzymanie. Przeniesione do magazynu muzealnego oczekiwały na zabiegi konserwatorskie warunkujące możliwość ich ekspozycji. Osobną grupę stanowiły przedmioty w dobrym stanie, nadal używane w konwentach, których obecność w muzeum wydawała się bardziej stosowna i pożyteczna dla propagowania wielowiekowej spuścizny bernardyńskiej. Ważną rolę w gromadzeniu zbiorów muzealnych odegrała inicjatywa osób spoza wspólnoty zakonnej¹⁵.

Do najnowszych koncepcji gromadzenia zbiorów należy tworzenie depozytów na czas nieokreślony. Procedurą obejmowane są obiekty o wyjątkowej wartości, zagrożone kradzieżą, dewastacją lub innymi niebezpieczeństwami w miejscu ich przechowywania. Warunek umieszczenia tych przedmiotów na terenie muzeum stanowi wykonanie ich wiernych kopii nadających się do ekspozowania zamiast oryginału¹⁶.

Zbiory uporządkowane są w działach malarstwa, rzeźby, szat, mebli, argenterów, księgozbiorów i lapidariów. Pojedyncze obiekty znalazły swe miejsce w ekspozycjach stałych, takich jak: wystawa portretów, wystawa szat liturgicznych i strojów osób duchownych, wystawa misyjna i rodzimej sztuki ludowej, wystawa pamiątek historycznych, wystawa rękopisów liturgicznych i starodruków, wystawa pamiątek kultury staropolskiej, wystawa malarstwa o treści religijnej, wystawa rzeźby statuarycznej i przyściennej, wystawa lapidariów i skarbiec.

Klatka schodowa, powstała w rezultacie adaptacji przyziemia wieży zegarowej, mieści ekspozycję głównie obrazów o treści religijnej¹⁷. Ciąg ekspozycyjny dostępny w sali drugiego piętra prezentuje meble¹⁸, a także galerię portretów sarmackich i zakonników z XVII, XVIII i XIX wieku¹⁹. Zawartość tej części ekspozycji dopełniają XIX-wieczne tablice informujące o stanie personalnym bernardyńskiej Prowincji Wielkopolskiej z 1857 i 1863 roku oraz XVII-wieczny obraz olejny na płótnie, prezentujący opis dziejów konwentu Ojców Bernardynów w Sokalu. Całości dopełnia ekspozycja szat liturgicznych i antepediów z XVII, XVIII i XIX wieku²⁰. Najcenniejszą z nich jest niewątpliwie ornat z przedstawieniem Chrystusa Ukrzyżowanego na „drzewie życia”, prawdopodobnie z końca XV wieku, który zakonna tradycja łączy z osobą św. Jana z Dukli. Wraz z ornatem ekspozycyjny jest kielich z 1481 roku, którym posługiwał się wspomniany świątobliwy zakonnik²¹. Na jednym z ornatów widzimy bogate aplikacje w formie „drzewa Jessego” ilustrujące Zakon Braci Mniejszych²². Jedną z szaf ekspozycyjnych prezentuje ubiory dostojników Kościoła i stroje zakonne. W sali na strychu znajdują się przedmioty pochodzące z Afryki, Argentyny, Ziemi Świętej i z innych krajów świata²³, a także pojedyncze przykłady rodzimej sztuki ludowej²⁴.

W niewielkim korytarzu, sąsiadującym z absydą bazyliki, widnieje malowidło ściennie z lat 1673-1696 wykonane przez o. Andrzeja Rozdorskiego (vel Rozdomskiego), które ukazuje gregoriański zapis melodii i teksty: TONI CVM SVIS DIFFERENTIIS²⁵. Stojące pod ścianami przeszklone szafy prezentują pamiątki

związane z wybitnymi zakonnikami i dobrodziejami zakonu²⁶. W skromnej izbie z oknem zachował się XVIII-wieczny kominek. W obrębie niższej kondygnacji eksponowane są obrazy o treści religijnej, a także prace malarskie Ireny Nowakowskiej-Acedańskiej.

Pośrodku sali pierwszej kondygnacji muzeum zwieńczonej sklepieniem krzyżowym można zobaczyć rękopisy liturgiczne²⁷ oraz starodruki²⁸. Na ścianach pomieszczenia widnieją obrazy o treści religijnej i metalowe sukienki z wizerunków kultowych²⁹. W drugiej sali przyciągają uwagę fragmenty gotyckich stalli z pobernardyńskiego kościoła w Tarnowie z początku XVI wieku. W obrębie ściany wschodniej jest eksponowany, zrekonstruowany przed laty, piec kaflowy z XVIII wieku³⁰ oraz cykle rzeźb i obrazów z XVII, XVIII i XIX wieku poświęcone tematyce maryjnej i chrystologicznej³¹. Wśród eksponatów wiszących na ścianie południowej, za najcenniejszy uważa się obraz z XVII wieku, namalowany na desce, przedstawiający *Matkę Bożą Śnieżną*³² i XVII-wieczne płaskorzeźby o treści pasyjnej³³. Ścianę zachodnią zdobią obrazy: *Trójcy Świętej* – Jana Szolc-Wolfowicza z 1594 roku³⁴ i *Św. Antoniego Padewskiego* z XIX wieku³⁵. Północna ściana pomieszczenia, nad trzema półkolistymi arkadami, prezentuje obrazy o treści religijnej³⁶. Pośrodku sali umieszczono figury lwów i orłów³⁷ powstałe w 1772 roku, należące do monumentalnego katafalku rodziny Potockich³⁸. Zwiedzając tę część galerii mijamy przeszklone szafy z portretami trumiennymi z XVII i XVIII wieku, feretrony, figurki Chrystusa, Matki Bożej i świętych³⁹, a także wyroby rzemieślnictwa artystycznego⁴⁰.

W sali podpiwniczenia⁴¹, zwieńczonej sklepieniem kolebkowym, znajduje się wystawa rzeźby statuarycznej i przyściennej, przynależącej do kilku epok⁴², a także XIX-wieczne mensy ołtarzowe⁴³. W niewielkiej, podobnie zbudowanej sali zlokalizowany jest skarbiec. W przeszklonych szafach wystawione są wota, lichtarze, puszki na komunikanty, monstrancje, pacyfikały, relikwiarze, kielichy i inne wyroby złotnicze⁴⁴. Do najosobliwszych należy komplet lichtarzy z 1727 i 1750 roku. Te ostatnie, wraz z krzyżem i cyborium, są dziełem Jana Gottfrieda Schlaubitza (1766)⁴⁵. W obrębie piwnicy, pod zakrystią, mieści się wystawa eksponatów kamiennych zwana „Lapidariami”, którą tworzą niemal wyłącznie rzeźby statuaryczne, nagrobki oraz kamienne elementy stałego i ruchomego wyposażenia kościołów⁴⁶.

Konserwacja, dokumentacja, inwentaryzacja i troska o bezpieczeństwo zbiorów

Od czasu otwarcia muzeum w 1971 roku do 1978 roku, z przerwami w latach 1973 i 1974, trwały prace konserwatorskie. Wykonywała je na miejscu s. Bernarda Sidelko z Zakonu Sióstr Sercanek z Krakowa⁴⁷. Tempo tych działań stanowiło wówczas istotny warunek funkcjonowania nowo powstałej placówki.

Potrzeba konserwacji stała się problemem szczególnie ważnym w następnych latach, gdy do muzeum zaczęto przyjmować coraz więcej eksponatów stanowiących własność konwentów istniejących w kraju, przywiezionych z terenów misyjnych, a także ofiarowywanych przez osoby prywatne. Tylko nieliczne z nich były w dobrym stanie. Muzeum skorzystało wówczas z pomocy wielu fachowców i darczyńców. Dużo zawdzięcza również współpracy z Wydziałem Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki przy Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, gdzie zajęto się zabytkami bernardyńskimi w ramach ćwiczeń i prac dyplomowych studentów⁴⁸.

Istotną rolę w procesie konserwacji zbiorów muzeum odegrały wystawy czasowe organizowane w kraju i zagranicą. W trakcie przygotowań do jednej z nich, poświęconej dziejom stolicy, zorganizowanej jesienią 1996 roku na Zamku Królewskim w Warszawie, odnowiono uwzględniony w ekspozycji portret o. Wincentego Morawskiego. Z okazji prestiżowej wystawy poświęconej sztuce polskiej, pod ogólnym tytułem „Kraj Skrzydlatych Jeźdźców”, którą zorganizowano w Stanach Zjednoczonych, a następnie na Zamku Królewskim w Warszawie w 1999 i 2000 roku, gruntownej restauracji poddane zostały wypożyczone z Leżajska cztery lwy z katafalku Potockich⁴⁹.

Pracom konserwatorskimi towarzyszyło powstawanie dokumentacji przed- i powykonawczej, warunkowane wnikliwą kwerendą archiwalną i gruntownymi badaniami technologicznymi. Wyjątkową wartość ma, powstała w związku z konserwacją wczesnogotyckiej rzeźby *Św. Anny Samotrzeć*, dokumentacja wykonana przez Stanisława Kłosowskiego z Krakowa, będąca zbiorem cennych informacji na temat rzeźby gotyckiej w Polsce przełomu XIV i XV wieku⁵⁰, a także dokumentacja dotycząca konserwacji dwustronnie malowanego obrazu *Św. Anny Samotrzeć i Adoracji św. Franciszka z Asyżu*, której autorką jest Małgorzata Jucho⁵¹.

Inwentaryzacja muzealiów nie należała początkowo do zadań priorytetowych. Za niezbędne i najpilniejsze uważano wówczas wykonywanie metryczek informujących o treści, proveniencji i atrybucji danego obiektu. Częściowym wyjściem naprzeciw potrzebom inwentaryzacji były dopiero prace przeprowadzone w 1985 i 1986 roku. Powstał wówczas ogólny spis ciągów ekspozycyjnych i obiektów pozostających w magazynie. W następnych latach rozpoczęto kompleksową, fotograficzną dokumentację zbiorów. Ważnym etapem w dziedzinie inwentaryzacji muzealiów bernardyńskich była akcja podjęta w czerwcu 1995 i 1996 roku, w ramach praktyk wakacyjnych studentów historii sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, którą objęta została znaczna część malarstwa portretowego i szat liturgicznych.

W ostatnim okresie muzeum otrzymało nowoczesny system sygnalizacji przeciwłamaniaowej i przeciwpożarowej. System ten pozostaje w ścisłej koordynacji z zabezpieczeniem wnętrza bazyliki i klasztoru.

Czynniki warunkujące upowszechnianie zbiorów

A. Znaczenie kontekstu miejsca

Istotne znaczenie dla Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów miał od początku fakt zlokalizowania tej placówki w bezpośredniej bliskości Sanktuarium. Ważny był nie tylko kontekst monumentalnego założenia architektonicznego i zabytkowe wyposażenie, lecz także jego ranga jako miejsca pielgrzymkowego. Specyfika ośrodka stała się jednym z czynników frekwencji i upowszechniania zbiorów muzealnych⁵². Już samo otwarcie muzeum dokonane 12 września 1971 roku połączone zostało z obchodami jubileuszu 750-lecia założenia Trzeciego Zakonu św. Franciszka⁵³, nadając spotkaniu z zabytkami posmak odkrycia fascynującej rzeczywistości współtworzącej sakralny klimat miejsca⁵⁴.

Początkowo muzeum nie posiadało stałej obsługi. Funkcję przewodników pełnili zakonnicy, którzy troszczyli się przede wszystkim o pielgrzymów⁵⁵. Wśród istotnych problemów organizacyjnych szczególnie ważne było wówczas to, „by dobrze obsłużyć zgłaszających się niemal codziennie zwiedzających”⁵⁶. Zbiory udostępniano głównie niewielkim wycieczkom. Grono przybywających tworzyli najczęściej przedstawiciele świata kultury i sztuki. Znacznie rzadziej zjawiały się zorganizowane grupy dzieci i młodzieży szkolnej. W 1975 roku zanotowano około sześćdziesiąt grup, w tym turystów ze Stanów Zjednoczonych, Kanady, Francji i Niemieckiej Republiki Demokratycznej⁵⁷. W podsumowaniu działalności z 1976 roku czytamy już o dziewięćdziesięciu grupach, w roku następnym o stu dwudziestu⁵⁸. Sytuacja zmieniała się z roku na rok, wykazując stopniowy wzrost liczby zwiedzających. Ze sprawozdania sporządzonego w 1978 roku wynika, że zaledwie po siedmiu latach działalności muzeum zyskało niemały rozgłos i uznanie, ciesząc się mianem drugiego po bazylice celu wypraw turystycznych do Leżajska⁵⁹.

Zwiedzający dokumentowali swą obecność w *Księdze Pamiątkowej*⁶⁰. Pierwszy jej tom zawiera wpisy za okres do 1977 roku⁶¹, następny, liczący 416 stron, obejmuje kolejne lata do 1992 roku⁶², trzeci, o podobnej objętości, sięga 1994 roku⁶³, czwarty, rozpoczęty w lipcu 1995 roku i składający się ze 174 stron, zamknięty został w październiku 1996 roku⁶⁴. Na początku 2000 roku zamknięty został tom piąty⁶⁵. Zwiedzający mieli wpisywać do *Księgi Pamiątkowej* swoje imię i nazwisko, tytuł naukowy, stanowisko, miejsce zamieszkania, a także opinię o zabytkach muzealnych. Jeśli zwiedzanie podejmowała większa ilość osób, wówczas, w imieniu wszystkich, wpisu winna była dokonać osoba odpowiedzialna za całą grupę, podając oprócz wspomnianych danych także jej adres i specyfikę⁶⁶.

Niektóre wpisy precyzują cel przybycia grupy, informują o zwiedzaniu najpierw bazyliki i klasztoru, a dopiero w dalszej kolejności muzeum, w innych obiekty penetracji traktowane są całościowo. Wdzięczność za troskę o zabytki adresowana bywa do przełożonego domu, do Bernardynów jako opiekunów sanktuarium, względnie do oprowadzających i kierujących instytucją⁶⁷. Nie brakuje

wpisów jednoznacznie określających grupę jako pielgrzymkę⁶⁸ bądź jedynie wycieczkę⁶⁹.

W refleksjach przewija się dość często zachwyt nad pięknem zachowanego dziedzictwa oraz uznanie „za staranną pielęgnację zabytków [...] i piękną lekcję historii”⁷⁰. Zdarza się, że do głosu dochodzą niemal wyłącznie przeżycia religijne⁷¹. Nie brakuje wpisów stanowiących modlitwę⁷². Każdy z nich jest istotnym dokumentem znaczenia zbiorów i bezpośredniego kontekstu miejsca ekspozycji. Dająca się uchwycić różnorodność treści i formy pojedynczych notatek świadczą o spontanicznym przeżywaniu spotkania z dziedzictwem kulturowym, umożliwiającą analizę oczekiwań i pragnień, a także ukazującą motywy zwiedzania. Te ostatnie są w zdecydowanej większości religijne i wskazują na głęboki sens lokalizacji muzeum.

B. Znaczenie koncepcji wystawienniczych

Początkowo w poszczególnych wystawach podkreślano znaczenie pamiątek z repatriacji. Koncepcja ta zrodziła się w rzeczywistości powojennej, gdy w środowisku bernardyńskim odczuwano boleśnie stratę wielu placówek włączonych do Związku Radzieckiego⁷³, względnie zniszczonych przez nacjonalistów ukraińskich⁷⁴. Zdawano sobie sprawę z wartości przedmiotów mogących mówić o przeszłości zakonu i o pokaźnej, rozwijanej przez wieki jego spuściźnie kulturalnej. Dorobek ten przejawiał się w wielu dziedzinach. Sztuka reprezentowana przez obrazy i rzeźby ocalone z wielu konwentów stanowiła zaledwie jeden z elementów zjawiska zasługującego na prezentację. Pierwsze inicjatywy organizacyjne w bernardyńskim muzeum posiadały zatem cele dydaktyczne. W poszczególnych wystawach chodziło o rozmieszczenie eksponatów w taki sposób, by sprzyjały narracji na temat powstawania i funkcjonowania pojedynczych konwentów oraz na temat dorobku wniesionego przez te korporacje do kultury narodowej.

Wyeksponowane we wnętrzu klatki schodowej obrazy o treści religijnej w pierwszej kolejności wskazują na ich historyczną wymowę. Mówią o początkach ruchu franciszkańskiego⁷⁵ i o atrybutach duchowości tej rodziny zakonnej. Portrety sarmackie wyeksponowane w sali drugiego piętra tworzą wystawę wizerunków informujących o konkretnych ludziach, dotyczą także dziejów niejednej fundacji i świadczą o pełnej pietyzmu odpowiedzi zakonników na wiele doświadczonych dobrodziejstw. Podobny wydźwięk posiada galeria portretów osób duchownych, a zwłaszcza zakonników. Dotyczy ona nie tylko organizatorów życia w poszczególnych klasztorach, lecz także twórców kultury⁷⁶. Prezentowaniu dziejów służą stroje osób duchownych, szaty liturgiczne, elementy wyposażenia wnętrz i inne przedmioty codziennego użytku, w sposób plastyczny uzmysławiające problematykę bytowania Bernardynów w minionych okresach. Wystawa pamiątek z misji zagranicznych dotyczy najnowszej historii. Jej specyfika determinowana jest w dużej mierze problematyką apostołowania w rozmaitych uwarunkowaniach kulturowych⁷⁷. Egzotyka tych zbiorów wyrażająca się poprzez atrakcyjność treści poznawczych powoduje, że cieszą się one dużym zaintereso-

waniem zwiedzających. Historyczno-narracyjny wydźwięk posiada ekspozycja zlokalizowana we wnętrzu korytarza wchodzącego w obręb drugiej kondygnacji muzeum. Mowa w niej o życiu i działalności konkretnych osób. Szczególną rolę ma do spełnienia znajdująca się tam wystawa malarstwa Ireny Nowakowskiej-Acedańskiej. Ekspozycja ta, będąca pamiątką po znanej malarce Lwowa, prezentuje interesujący zestaw pejzaży z sylwetkami kościołów i klasztorów bernardyńskich wyposażonych w okolicznościowe dedykacje.

Ciągi ekspozycyjne dostępne w sali pierwszego piętra mówią głównie o dorobku kulturalnym Bernardynów. Bezcenne rękopisy liturgiczne z XV, XVI i XVII w., stanowiące dokument rzeczywistości wielu epok, pozwalają na prezentację wiedzy dotyczącej praktyk modlitwanych i zwyczajów obowiązujących w środowisku pierwszych obserwantów franciszkańskich⁷⁸. Są również przykładami średniowiecznego i nowożytnego malarstwa miniaturowego. Starodruki, rozpatrywane w analogicznym kontekście, ilustrują dokonania pisarskie i literackie zakonników, zwłaszcza żyjących w XV i w I poł. XVI w.⁷⁹ Widoczne na poszczególnych oprawach bogato zdobione okucia są także zabytkami rzemiosła artystycznego. Przedmiotom kultu pochodzącym ze środowisk bernardyńskich, takim jak feretrony, figury ołtarzowe, stalle, obrazy religijne, powierzona została w tej części muzeum rola nośników informacji na temat kultu świętych i treści ideowej licznych obiektów wyposażenia świątyń. Pozostałości po katafalku rodziny Potockich są pamiątkami po dobrodziejach i pomnikami obyczajowości staropolskiej⁸⁰. Współgrają pod względem ideowym z portretami trumiennymi, które, podobnie jak wizerunki polskiej szlachty na drugim piętrze, dotyczą polskiego sarmatyzmu i historii niejednej fundacji.

Ekspozycja w podpiwniczeniu klasztorным posiada bardziej jednorodny charakter, nie pozbawiony jednak historycznych odniesień do konkretnych miejsc. Złotnictwo w postaci naczyń liturgicznych, wotów, świeczników ołtarzowych i innych przedmiotów, prezentowane w skarbcu muzealnym, łączy w sobie treści historyczne, artystyczne i kulturoznawcze. Podobną wymowę ma wystawa przedmiotów kamiennych w sali podpiwniczenia zakrystii.

Celem poszczególnych wystaw jest stopniowe zapoznanie widza z najważniejszymi etapami dziejów zakonu i spuścizną, która została przez tę społeczność wniesiona do dorobku kultury narodowej. Istotna jest kolejność prezentacji, oparta na pewnej chronologii. Zwiedzający poznaje najpierw początki zakonu i jego historię, następnie wprowadzany jest w wybrane zagadnienia życia i duchowości korporacji.

c) Znaczenie wnętrz

Celom dydaktycznym w Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów służą także wnętrza. Przy tworzeniu wystaw respektowano specyfikę poszczególnych sal, których adaptacja na cele ekspozycyjne nie dopuszczała istotnych zmian w ich za-
bytkowej materii.

Sala z portretami sarmackimi, przez jej zorganizowanie pod resztkami XVII-wiecznej więzby dachowej, dziś sprawiającej wrażenie drewnianego stropu podpartego belkami, przypomina izbę dworu szlacheckiego. Strych, z widocznymi elementami surowo opracowanego drewna, pogłębia rustykalny nastrój ekspozycji łączącej w sobie wiele treści. Ekspozycja we wnętrzu korytarza, z pamiątkami po konkretnych osobach, wyróżnia się pośród innych wnętrz posiadaniem XVII-wiecznego malowidła ściennego. Niegdyś Bernardyni ze swoich dormitorów tamtędy udawali się w stronę chóru zakonnego znajdującego się w bazylice. Występująca na tym samym poziomie, niewielka izba z zabytkowym kominkiem, przywołuje atmosferę codziennego życia korporacji. Z wnętrzem tym współgra ciąg XVII-wiecznych krętych schodów. Okrągłe świetliki w dwóch miejscach ścian ciasnego owalnego szybu ukazują pierwotną konfigurację wnętrza pozwalając domniemywać, że pomieszczenie to wychodziło niegdyś poza lico zewnętrznych murów klasztornych i dopiero z czasem włączone zostało w zwartą strukturę olbrzymiego hallu przed zakrystią. Osobliwą wymowę posiada korytarz związany z pierwszą kondygnacją. Jest tam szereg zaułków, które niegdyś komunikowały holl zakrystyjny z niewielkim mieszkaniem nad dzisiejszą kancelarią parafialną. Zachowane do obecnych czasów, zabytkowe obramienie drzwiowe z łańską inskrypcją stanowi bezcenny relikwitu przeszłości uobecniający atmosferę epoki jego powstania oraz realia życia dawnej służby przykościelnej. Dzięki tym infrastrukturom łatwo dostrzec logiczny kontekst ekspozycji, która, prezentując przedmioty ilustrujące historię, umieszczona jest we wnętrzach służących określonym funkcjom i posiadających wartości historyczne.

Sala pierwszej kondygnacji muzeum, zwieńczona sklepieniem krzyżowym wspartym na dwóch filarach, kreuje atmosferę czasów powstania monumentalnego budynku klasztornego. Sala druga, do wnętrza której prowadzą trzy półkoliste arkady, odróżnia się od poprzedniej znacznieszą wysokością i typem drewnianego stropu. Wnętrze to uderza ogromem przestrzeni i monumentalnością powierzchni ścian z wysokimi oknami, wyposażonymi w pseudogomułkowe szyby. Do tego dochodzi jeszcze interesująca glinianą posadzka. Nie bez oczywistych racji, właśnie w obrębie tej sali zrekonstruowano XVIII-wieczny piec kaflowy zdobiący niegdyś apartamenty reprezentacyjne klasztoru. Tam również znalazły miejsce późnogotyckie stalle z pobernardyńskiego kościoła w Tarnowie. Salę tę wypełniają szafy, pozwalające na organizowanie ekspozycji w układzie wertykalnym i horyzontalnym oraz cokoły, na których stoją rzeźby statuaryczne.

Trzy pierwsze obszerne sale podpiwniczenia mają kamienną, nieregularną posadzkę. Ich ogromne sklepienia kolebkowe dzielą w dwóch miejscach dwie pseudogurty. Masywne mury wstęg, wspierające każdy z łuków, wychodzą poza lico ścian ku środkowi wnętrza, sprawiając wrażenie podziału olbrzymiej przestrzeni jakby na trzy odrębne całości. Sklepienia zamykające przestrzeń od góry stwarzają nastrój intymności i twórczego wyobcowania. Nastrojowi temu sprzyja chłód oraz cisza skłaniająca do zadumy. Specyfika sal zadecydowała o typie wystawy. Z powodu znikomej powierzchni ekspozycyjnej ścian pionowych, najoptymal-

niejsza wydawała się tu galeria rzeźby i to w przeważającej mierze wolno stojącej. Podobny nastrój spotykamy w skarbcu muzeum. Wnętrze to oddzielone jest od reszty sal nowo powstałą ścianą ceglana z drzwiami. Wrażenie pewnego kontrastu potęguje wyposażenie wnętrza składające się ze stylizowanych, wymoszczonych purpurowym obiciem drewnianych szaf, przydających wystawie splendoru. Sala pod zakrystią posiada nieco odmienny charakter. Znaczną różnicę poziomowi południowo-zachodniego pawilonu w stosunku do reszty zabudowań klasztornych, czytelną zwłaszcza w obrębie pierwszej i drugiej kondygnacji muzeum, sygnalizuje niewielki korytarz, a następnie ciąg kilku kamiennych stopni. Obniżenie terenu jest czynnikiem decydującym o mikroklimacie wnętrza. Widoczny w tej części podpiwniczenia, w obrębie ściany zachodniej, otwór drzwiowy prowadził niegdyś do podziemnego systemu obronnego z XVII w. Odkryty przed kilku laty i w znacznej mierze zrekonstruowany fragment tego kompleksu stał się załącznikiem dopełniającym ekspozycję.

Należy wiedzieć, że piwnice muzeum powstały w najwcześniejszym okresie budowy klasztoru. Zachowane do dziś lica cegieł produkowanych w miejscowej, prawdopodobnie zakonnej cegielni i wątki muru prezentują sztukę sztuki budowlanej pierwszej połowy XVII w., nadając podpiwniczeniu charakter obiektu godnego osobnej prezentacji.

Wnętrza muzealne nie pełnią więc roli zwyczajnego tła dla wystaw. Współgrając z treścią ciągów ekspozycyjnych, stanowią one istotny czynniki narracji oraz sprzyjają właściwemu przyswajaniu zasadniczych treści historycznych uzmysławianych przez poszczególne przedmioty.

e) Znaczenie innych czynników

Ważną rolę w propagowaniu zbiorów Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku odegrała współpraca z podobnymi instytucjami krajowymi i zagranicznymi w zakresie udziału w wystawach czasowych i wymiany informacji. W kwietniu i maju 1989 r. muzeum brało udział w wystawie pt. *Amor Mortis* zorganizowanej w Muzeum Historii Katowic. W 1996 r. na wystawę poświęconą Janowi III Sobieskiemu i jego czasom, zorganizowaną przez Muzeum Okręgowe w Radomiu, wypożyczono cztery orły z katafalku Potockich. Ekspozyty te, wraz z czterema portretami trumiennymi z klasztoru Ojców Bernardynów w Radomiu, wzięły udział w wystawie pt. *Vanitas*, która na przełomie 1996 i 1997 r. odbyła się w Muzeum Narodowym w Poznaniu⁸¹. Na wspomnianą wyżej wystawę poświęconą historii stolicy, otwartą jesienią 1996 r. w Zamku Królewskim w Warszawie, wypożyczono XVII-wieczny portret o. Wincentego Morawskiego⁸².

Rok 1997 upłynął w Polsce pod znakiem kanonizacji bł. Jana z Dukli. Z tej okazji ekspozyty z Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów brały udział w okolicznościowej wystawie urządzonej na terenie Muzeum Okręgowego w Dukli. Ekspozyty leżajskie towarzyszyły także pobytowi papieża Jana Pawła II w klaszto-

rze dukielskim. Na podkreślenie zasługuje współpraca z Muzeum Zamkiem Królewskim na Wawelu, Muzeum Narodowym w Gdańsku⁸³, z Muzeum Zamkiem w Łańcucie, a także muzeami okręgowymi w Jarosławiu i Rzeszowie.

Jednym z ważniejszych elementów działalności kulturalnej bernardyńskiego muzeum był niewątpliwie udział tej instytucji we wspomnianym wyżej cyklu wystaw w Stanach Zjednoczonych Ameryki poświęconych sztuce polskiej z lat 1572–1764, znanych pod ogólną nazwą *Land of the Winged Horsemen*. Wystawa miała miejsce w Walters Art Gallery w Baltimore w Stanie Maryland, w Art Institute of Chicago w Stanie Illinois, w Huntsville Museum of Art w Stanie Alabama, w Museum of Art w San Diego w Stanie Kalifornia, a także w Philbrook Museum of Art w Stanie Oklahoma. Jej przedłużeniem była wystawa na Zamku Królewskim w Warszawie. Impreza odniosła ogromny sukces. Świadczą o tym entuzjastyczne recenzje w amerykańskiej prasie i w audycjach radiowo-telewizyjnych⁸⁴. W Ameryce zwiedziło ją przeszło dwieście osiemdziesiąt tysięcy osób⁸⁵. Fakt, że przedmiotem uwagi były tam eksponaty z Leżajska, wydaje się dla muzeum bardzo istotny.

Czynnikiem sprzyjającym propagowaniu zbiorów bernardyńskich są także wystawy czasowe organizowane na miejscu⁸⁶. We wrześniu 2001 r., z okazji imprez artystycznych jubileuszowego dziesiątego Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej w Leżajsku odbyła się w muzeum wystawa prac malarskich Wiesława Ochmana⁸⁷. We wrześniu i na początku października bieżącego roku można było zwiedzić okolicznościową wystawę poświęconą Cudownemu Obrazowi Matki Bożej Leżajskiej, urządzoną z okazji 250-letniej rocznicy koronacji tego Wizerunku. Imprezy tego typu cieszą się dużym zainteresowaniem miejscowej ludności oraz turystów przybywających do Sanktuarium z najbliższych terenów kraju i zagranicy. Aktywizują szczególnie środowiska leżajskich i okolicznych szkół.

Wymiana informacji o muzeum dokonuje się przede wszystkim poprzez ogólnodostępne media. W ostatnim okresie wydano szereg artykułów⁸⁸, rozpraw naukowych i katalogów⁸⁹ popularyzujących leżajskie zbiory. Wyemitowano wiele filmów dokumentalnych i audycji radiowych⁹⁰. W 1997 r. opublikowana została książka pt. *Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*, stanowiąca pozycję popularno-naukową a zarazem przewodnik. Inną, najbardziej dostępną formą upowszechniania zbiorów jest organizowane w ramach zwiedzania Muzeum specjalnych spotkań z uczniami szkół podstawowych i średnich, w trakcie których wybrane eksponaty traktowane są jako istotny pretekst prezentowania wiedzy o sztuce późnego renesansu i baroku.

Podsumowanie

Najbliższa przyszłość Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów będzie połączona z kontynuacją realizacji wskazanych wyżej celów. Dotychczasowemu gro-

madzeniu i przechowywaniu zbiorów winna towarzyszyć zachowawcza konserwacja eksponatów uwzględnionych w wystawach i gruntowna restauracja obiektów wciąż oczekujących w magazynach muzealnych, rozwijanie współpracy z Katedrą Konserwacji i Restauracji Dziej Sztuki przy Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz pozyskiwanie niezbędnych środków finansowych i wyszukiwanie coraz to nowych powierzchni ekspozycyjnych. Działanie te, prowadzące do stopniowego ubogacania stałych wystaw nowymi obiektami, poprowadzą do stopniowego zwiększania zakresu penetracji bernardyńskiego dziedzictwa dostępnego zwiedzającym.

Trudno o sukces w dziedzinie gromadzenia i przechowywania zbiorów bez kontynuacji dotychczasowych prac dokumentacyjnych i inwentaryzacyjnych. Uskutecznianiu tego działania winno sprzyjać stosowanie, w szerszym zakresie niż do tej pory, najnowszych zdobyczy informatyki, współdziałanie z sekcjami historii sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie⁹¹, a także z innymi środowiskami naukowymi. W ślad za tym winno podążać sięganie po bardziej skuteczne sposoby docierania do społeczeństwa poprzez media. Niewątpliwym sukcesem w tej dziedzinie wydaje się dotychczasowe, systematyczne wydawanie w lokalnej prasie artykułów popularyzujących wiedzę o bernardyńskich zbiorach⁹² oraz współpraca w realizowaniu filmów, audycji radiowych i innych imprez kulturalnych organizowanych na terenie sanktuarium. W przyszłości należy również liczyć się z potrzebą stworzenia osobnego organu naukowego publikującego rozprawy naukowe, poświęcone samym zbiorom i szeroko rozumianemu dziedzictwu bernardyńskiemu⁹³.

Istotne wydaje się dalsze współdziałanie z innymi muzeami w kraju i zagranicą w organizowaniu wystaw czasowych i wymiany informacji. Współpraca ta stanowiła w wielu przypadkach pretekst nie tylko do upowszechniania w okolicznościowych katalogach informacji o eksponatach bernardyńskich⁹⁴, lecz stwarzała także okazję do powstawania bardziej obszernych publikacji naukowych na ich temat⁹⁵.

Funkcjonowanie muzeum stanowi zaledwie jeden z elementów szerszej zakrojonej służby bernardyńskiemu dziedzictwu. Istotnym i pilnym celem, ku któremu winny w najbliższym czasie zmierzać starania władz zakonnych, wydaje się wykształcenie własnej kadry uprawnionej do rozstrzygania szeregu kwestii dotyczących konserwacji, restauracji i fachowego przechowywania zabytków znajdujących się na terenie konwentów bernardyńskich w Polsce i poza granicami kraju. Ośrodki te, mimo ich burzliwej przeszłości w XVII, a zwłaszcza w XIX i na pocz. XX w., nadal są w posiadaniu bezcennych dzieł sztuki, wymagających konserwacji, dokumentacji i zabezpieczenia. Los tych pomników kultury zależeć będzie w przyszłości od wielu kompetentnych decyzji. W procesie tym nie może zabraknąć służebnej roli Muzeum Prowincji.

PRZYPISY:

¹ *Wykaz muzeów w Polsce (stan za marzec 1992)*, oprac. J. Maisner-Nieduszyńska, E. Damentka, Warszawa 1992, s. 17; M. Dębowska, J. Gieła, *Informator po muzeach kościelnych w Polsce*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 62 (1993) s. 337-338. Na temat historii powstania Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku pisze: K. Grudziński, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 8 (1971) nr 3 (29), s. 77-79; tenże, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 15 (1978) nr 3 (57), s. 32; B. Migdał, *Z Leżajska. Muzeum prowincjalne*, „Vita Provinciae”, 9 (1972) nr 2(31), s. 62; *Muzea: Prowincji i Misyjne. (Sprawozdanie przygotował o. Efreń Obruśnik za okres ostatnich trzech lat)*, „Vita Provinciae”, 95-96 (1993) nr 3-4, s. 92-95; *Spis inwentarzowy Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*, oprac. o. Efreń Obruśnik, Leżajsk 1986. Mps b. sygn., AMPBerL.

² Kościół jest budowlą późnorenesansową w typie lubelskim trójnawową i bazylikową. Posiada wydłużone, zamknięte półkoliście prezbiterium oraz otwarte do wnętrza naw bocznych kaplice: północną – „Św. Franciszka” i południową – „Matki Bożej”. Wyposażenie świątyni przynależy do wczesnego i późnego baroku. Zawdzięcza swoje powstanie zakonnyemu malarzom i snycerzom oraz w XVIII w., warsztatom rzeźbiarskim Tomasza Huttera i Antoniego Osińskiego. Klasztor zbudowany został przed 1637 r. według wzoru Sebastiano Serlio. W skład obiektu wchodzi cztery rozmieszczone wokół kwadratowego wirydarza skrzydła z narożnymi pawilonami oraz podpiwniczenia. Do całości kompleksu należy wieża zegarowa z lat 1911-1915, a także „plac Rajski” otoczony murami obronnymi z 2 poł. XVII w., z którymi od zachodu związane są dwie basteje a od południa dzwonnica w formie protobastionu i bramka z początku XX w. W. Łuszczkiewicz, *Klasztor Leżajski i jego dzieła sztuki*, Kraków 1895, s. 8-9; W. Tatarski, *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII wieku*, PKHS, 7 (1937-38), s. 23-58; J. Szablowski, *Architektura renesansowa i manierystyczna w Polsce*, Kraków 1965, passim; J. Kowalczyk, *Sebastiano Serlio a sztuka polska. O roli włoskich traktatów architektonicznych w dobie nowożytnej*, Wrocław 1973, s. 178-179; A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa 1980, s. 66-68; Z. Kazanowska, *Bazylika i klasztor OO. Bernardynów w Leżajsku. Informator, przewodnik po zabytkach bernardyńskiej architektury sakralnej*, Kalwaria Zebrzydowska 1984, s. 18 nn.; E. Śnieżyńska-Stożół, F. Stożół, *Leżajsk, Sokółów Małopolski i okolice*, KZSP SN, 3 (1989) z. 4, s. 24 nn.; A. E. Obruśnik, *Leżajsk, Bazylika i klasztor Ojców Bernardynów*, Warszawa 1991, s. 3-4, 7-11, 39. Zob. bibliografię dotyczącą historii miasta Leżajska, którą publikuje J. Półewiartek, *Leżajskie w historiografii. Przegląd stanu badań i problematyki badawczej*, w: *Z dziejów Leżajska i okolicy*, red. Z. Andres, Rzeszów 1980, s. 9-23.

³ A. E. Obruśnik, *Kalwaria Leżajska. Rys historyczny*, „Przegląd Kalwaryjski”, 4 (1997), s. 36-46; tenże, *Kalwaria Leżajska, „Peregrinus Cracoviensis”*, 7 (1999) s. 73-85. Zob. także: Z. Larendowicz, *Historia posiadłości Klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku*, Leżajsk 1994, passim.

⁴ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1977-1992*. Rkps b. sygn. AMPBerL, s. 1-3; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992-1994*. Rkps b. sygn. AMPBerL, passim.

⁵ Leżajskie sanktuarium zawdzięcza swe powstanie fundacjom stanowiącym następstwo nadzwyczajnych wydarzeń. W 1560 r. niejakiemu Rychcie młynarzowi objawiła się na tym miejscu Matka Boża. Podobne okoliczności zaistniały w 1590 r. aż trzykrotnie. Ich świadkiem był słodownik jednego z leżajskich browarów Tomasz Michałek (zm. ok. 1600) z Giedlarowej. Zlecona Wizjonerowi misja negocjowania z ojcami Miasta Leżajska w sprawie wybudowania na miejscu objawień kościoła ściągnęła nań posądzenie o herezję i czasowe więzienie. Rezultatem usiłowań było najpierw wystawienie w „borze leżajskim” skromnej *Bożej Męki*. W 1598 r. oddany został do użytku drewniany kościół wybudowany z fundacji Kacpra Głuchowskiego. Administrowany przez miejscowych kanoników regularnych, zwanych bożogrobcami, punkt duszpasterski, oddany został

w 1608 r. pod opiekę Bernardynów. Budowa obecnej murowanej świątyni i klasztoru została rozpoczęta w 1618 r. Fundatorami przedsięwzięcia byli marszałek wielki koronny Łukasz z Bnina Opaliński i jego żona Anna z Pileckich Opalińska. Pracami kierował, związany ze środowiskiem muratorów lubelskich, architekt włoskiego pochodzenia Antonio Pellaccini i współpracujący z nim Szymon Sarocki. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, s. 33. Zob. *Metryka Naśw. P. Cudownej miejsca Leżańskiego*. Rkps sygn. VI-a-1, APBerKr, s. 1–7; L. Janidło, *Odmalowanie Obrazu Leżańskiego w Kościele Ojców Bernardynów na Theatrum miejsca cudami wstawionego*, *Zamość 1646*, s. 67–70, 105 nn.; S. Barącz, *Pamiętnik Zakonu ww. OO. Bernardynów w Polsce*, Lwów 1874, s. 362–364; C. Bogdalski, *Pamiętnik kościoła i klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku*, Kraków 1929, passim; W. Murawiec, *Leżajsk*, Kbp, s. 175–184.

⁶ H. Ragan, *Nazwa OO. Bernardynów w Polsce*, Lwów 1928, s. 5–15.

⁷ Problematyka związana z tą instytucją dotyczy troski o dziedzictwo powstałe w bernardyńskich warsztatach klasztornych oraz z inicjatywy fundatorów. Problematykę tę winno się ujmować na tle burzliwych dziejów Kościoła katolickiego w Polsce, przypadających na czasy najazdów szwedzkich, zrywów narodowowyzwoleńczych i kasat będących jedną z form odwetu za inicjatywę patriotyczne polskiego duchowieństwa. Wydarzenia te zadecydowały o losie wielu księgozbiorów i archiwów, a także dzieł sztuki zdobiących wnętrza klasztorów i kościołów bernardyńskich, które po zamknięciu konwentu ulegały rozproszeniu, zniszczeniu względnie włączane bywały do zbiorów prywatnych, kościelnych i państwowych. Zob.: J. A. Mazurek, *Kasata Zakonu Bernardynów w zaborze pruskim*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 1, Warszawa 1972, s. 483–507; K. Grudziński, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „*Vita Provinciae*”, 15 (1978) nr 3 (57), s. 32; K. Grudziński, A. Dębowski, *Bernardyni w latach 1772–1970*, w: *Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772–1970*, cz. 3: *Zakony Braci Mniejszych-Franciszkanów*, red. J. R. Bar, Warszawa 1978, s. 7 nn, 21 nn; A. Obrusnik, *Dzieje bernardyńskich zbiorów archiwalnych w latach 1772–1960*, Kalwaria Zebrzydowska 1982. Mps b. sygn. APBerKr, s. 39 nn.; A. E. Obrusnik, *Gotycki obraz „Wniebowzięcia” Matki Boskiej z Warty*, Lublin 1986. Mps. b. sygn. APBerKr, s. 34 nn.

⁸ J. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1968, s. 152–153. Zob.: *Ustawa z 15. II. 1962 O ochronie dóbr kultury i o muzeach*, Dz.U.PRL z dnia 21. II. 1962, nr 10, poz. 48, rozdział 8, art. 45, 46.

⁹ Troska o sztukę wynikała u Bernardynów początkowo z konieczności zaspakajania elementarnych potrzeb społeczności zakonnej i przejawiała się już w XV w. w podejmowaniu we własnym zakresie trudu wyposażania kościołów i klasztorów. Dostępny dziś dorobek twórców bernardyńskich świadczy o ich otwartości na sztukę rodzimą i zachodnioeuropejskich, a także o wstępowaniu w szeregi bernardynów ludzi wykwalfikowanych zawodowo. K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, Lwów 1933, s. 285 nn.; E. Lenart, *Przedtrydenckie rękopisy liturgiczne w Bibliotece Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie*, ABMK, 48 (1984) s. 146; M. Karpowicz, *Sztuka polska XVII wieku*, Warszawa 1983, s. 70 nn.; tenże, *Sztuka polska XVIII wieku*, Warszawa 1985, s. 199 nn.

¹⁰ F. Piwosz, *Kazanie wygłoszone podczas Mszy św. pogrzebowej O. Kajetana Grudzińskiego. Kraków 28 sierpień 1986 rok*, „*Vita Provinciae*”, 1 (73) (1988) s. 85–89; *Nasi zmarli. Ś.P. O. Kajetan Grudziński*, oprac. F. Piwosz, „*Vita Provinciae*”, 1 (73) (1988) s. 81–84; A. E. Obrusnik, *Cmentarz OO. Bernardynów w Leżajsku*, „*Przegląd Kalwaryjski*”, 6 (2000) s. 59–60.

¹¹ W 1975 r. Muzeum posiadało już czterdzieści portretów zakonników, sześć obrazów o innej tematyce i dziesięć rzeźb. W roku następnym zbiory te powiększyły się o dwa obrazy na desce, których treść nie została w sprawozdaniu sprecyzowana, o piętnaście obrazów olejnych na płótnie i cztery rzeźby oraz o inne eksponaty. W 1977 r. do zbiorów włączono trzydzieści trzy obrazy, w tym osiem portretów i trzynaście stacji *Drogi Krzyżowej* z Sokala, a także dwie rzeźby, dwa antepedia i sześć srebrnych lichtarzy z herbami fundatorów książąt Zasławskich i Sanguszków. K. Gru-

dziński, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 15 (1978) nr 3 (57), s. 32. Zob. także *Muzeum*, „Vita Provinciae”, 12 (1975) nr 3 (45), s. 35–36.

¹² Mając na względzie dalszy rozwój instytucji, wspominał o potrzebie odpowiedniej adaptacji pomieszczeń nad kaplicą Św. Dydaka. Jego zdaniem istniała możliwość zgromadzenia tam w przyszłości i zabezpieczenia przedmiotów „niezależnie od tego, czy będą w Muzeum eksponowane”. K. Grudziński, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 15 (1978) nr 3 (57), s. 32.

¹³ Już w latach 70-tych XX w. zebrano tam ok. 200 eksponatów pochodzących z Zairu, a także południa Sachalinu, gdzie Bernardyni prowadzili niegdyś samodzielną misję. Afrykanalia dostarczyli w latach 1974–1976 o. Benwenuty Kot, o. Walerian Chromy i o. Wincenty Guzek. K. Traczyk, *Kościelne zbiory misyjno-etnograficzne*, ABMK, 42 (1981) s. 223.

¹⁴ *Pismo z dnia 30 grudnia 1986 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL.

¹⁵ W 1995 r. i w następnych latach muzeum otrzymało sutanne, piuskę, pas, stulę i buty stroju papieża Jana Pawła II. W dniu 8 września 2002 r., z okazji obchodów Jubileuszu 250-lecia Koronacji Obrazu Matki Bożej Leżajskiej, do zbiorów muzealnych przekazał piuskę i pas ks. kard. Henryk Gulbinowicz. W 1997 r., w następstwie darowizny, muzeum pozyskało wczesnogotycką rzeźbę Św. Anny Samotrzec stanowiącą niegdyś własność Emmy Lewowej z Kolbuszowej. *Pismo z dnia 22. 03. 1997 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL. W 1998 r. muzeum otrzymało *Bożą Mękę* z 1888 r., dar Eugeniusza i Elżbiety Pilchów z Rozburza Długiego. *Pismo z dnia 11. 06. 1998 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL. W 2001 r. i 2002 r. Zofia Fedyk z Krakowa podarowała trzy prace malarskie wykonane przez Irenę Nowakowską-Acedańską, poświęcone klasztorom bernardyńskim. *Pismo z dnia 16. 08. 2001 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL. Janina Staroń z Kuryłówki przekazała cenną pamiątkę rodzinną w postaci gorsetu ozdobionego w ręcznie wykonany pas, będącego niegdyś własnością Anieli Panek (zm. 1977) z Grodziska Dolnego. *Pismo z dnia 4. 03. 2002 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL.

¹⁶ Na uwagę zasługują portrety trumienne z kościoła Ojców Bernardynów w Radomiu i Kole. Zob.: *Pismo z dnia 9. 06. 2002 r.*; *Pismo z dnia 4. 02. 2002 r.* Fasc. b. sygn. AMPBerL.

¹⁷ Znajdują się tam m.in.: obrazy olejne na płótnie z XVII, XVIII i XIX w. ukazujące: *Filadelfię*, *Wręczenie Reguły Św. Franciszkowi*, *Św. Jana z Dukli* w kontekście burzliwych dziejów Lwowa w 1648 r., *Św. Tomasza Apostoła* w scenie dotykania ran Chrystusa i *Św. Józefa z Kupertynu*, dwa obrazy prezentujące *Św. Antoniego Padewskiego* przypisywane szkole o. Franciszka Lekszyckiego (zm. 1668), następnie obrazy: *Św. Barbara*, *Św. Franciszek z Jakobiną*, *Św. Hieronim*, *Św. Bernardyn ze Sieny*, *Zwiastowanie Najśw. Panny Maryi*, *Chrystus w Ogrójcu* i *Św. Michał Archanioł*, *Ofiara Abrahama* i *Św. Antoni Padewski*, *Złożenie do grobu* i *Św. Franciszek z Asyżu*. Ostatni ze wspomnianych obiektów stanowi dzieło Marcina Jabłońskiego (zm. 1876). Warto także zwrócić uwagę na niewielkich rozmiarów obrazy: *Św. Floriana* i *Św. Jerzego*. Nad wejściem prowadzącym do wnętrza sali drugiego piętra wisi interesujący obraz przedstawiający *Dzieciątka Jezus* spoczywające na krzyżu w otoczeniu narzędzi męki. Zob. Śniężynska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 224, 226, 250, 255, 259, 261.

¹⁸ Są tam: XVII-wieczny stół z klasztornej refektarza, tron i sedilia z 1793 r., bogato zdobione łóżko z końca XIX w., stolik z intarsjowanym blatem zawierającym fragmenty XVII-wiecznych stalli leżajskich, ocalone przed zniszczeniem w trakcie konserwacji wnętrza bazyliki w latach 1892–1898. Bogdałski, *Pamiętnik*, s. 97–107; Śniężynska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 117.

¹⁹ Przedstawiają m.in.: *Łukasza Opalińskiego* (zm. 1654), *Annę z Pileckich Opalińską* (zm. 1621), *Jędrzeja Potockiego* (zm. 1691), *Stanisława Potockiego* (zm. 1760), *Annę Elżbietę Potocką* (zm. 1772), *Jana Karola Chodkiewicza* (zm. 1621), *Adama Wołskiego* (zm. 1716). Są tam również portrety zakonników: *Antoniego z Radomska* (zm. 1484), *Wielebnego Władysława* (zm. 1474), *Gabriela z Sącza* (zm. 1474), *Stanisława Korzybskiego* (zm. 1491), *Wielebnego Aleksego* (zm. 1456), *Wielebnego Leonarda* (zm. 1489), *Leona z Łańcuta* (zm. 1525), *Stefana z Opatowa* (zm. 1536), *Franciszka Węgrzyna* (zm. 1484), *Franciszka Lekszyckiego*, *Bonawentury Górki* (zm. 1603), *Ber-*

nardyna Krupki (zm. 1639), Bernarda z Braki (zm. 1496), Aniola z Bawarii (zm. 1453), Franciszka z Apuli (zm. 1531), Hanibala Roselli'ego (zm. 1593), Wincentego Morawskiego (zm. 1645), Jakuba da Romano (zm. 1712), Jana Kapistrana Wdziakońskiego (zm. 1749), Bl. Jana Dunsza Szkota (zm. 1308) oraz innych osób duchownych, w tym papieży, którzy odegrali doniosłą rolę w historii Zakonu Braci Mniejszych: Inocentego III (zm. 1216), Honoriusza III (zm. 1227), Innocentego XIII (zm. 1724) i Benedykta XIV (zm. 1758). Śnieżyńska-Stolot, Stolot, Leżajsk, fig. 274, 275, 277, 278, 282, 283.

²⁰ Tamże, fig. 506–507, 514, 518, 523.

²¹ Tamże, s. 72–73, fig. 423, 499.

²² Tamże, fig. 502, 503.

²³ Do najciekawszych należą niewątpliwie wyroby z kości słoniowej przywiezione niegdyś z Zairu, a także malachitowe naczynia i korale, drewniane laski szefów wiosek murzyńskich, maski kultowe, papirusy i inne przedmioty.

²⁴ Są tam również szafy brackie z 1818 i 1841 r. z malowanymi drzwiami, interesująca figura Św. Onufrego z klasztoru Ojców Bernardynów w Warszawie, *Matki Bożej Skępskiej* z dwoma obliczami, *Madonna z Dzieciątkiem*, a także figury Św. Jana Nepomucena z kapliczek przydrożnych w Leżajsku i Jelnej. Zob. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, Leżajsk, fig. 267, 268, 402.

²⁵ Tamże, fig. 129. Zob. M. Cichorzewska-Drabik, J. Węcowski, *Zapis nutowy – malowidło ścienne – w klasztorze Bernardynów w Leżajsku*, „Ochrona Zabytków”, 22 (1969) s. 147–149.

²⁶ Są tam m.in. pontyfikalia po o. Gerardzie Piotrowskim (zm. 1969), administratorze apostołskim w Japonii i o. Feliksie Herrmannie (zm. 1956), prefekcie apostołskim na Sachalinie, a także mszał z 1866 r. z dedykacją dla Ks. Krzysztofa Szwernickiego, proboszcza w Irkucku w dniu jubileuszu 50-lecia jego kapłaństwa, wykonaną przez „tułaczy” polskich w 1887 r., pamiętki po o. Martynianie Darzyckim, wybitnym apostołe Wschodu i o. Kajetanie Grudzińskim, głównym organizatorze i pierwszym dyrektorze Muzeum Prowincji w Leżajsku, szaty papieskie Jana Pawła II i osobiste pamiętki po zmarłym w czerwcu 1994 r. w opinii świętości o. Wiktorynie Swajdzie (zm. 1994), a także świeczniki ołtarzowe i dzwonki sporządzone z pocisków armatnich – dar ks. bpa Władysława Bandurskiego (zm. 1932). Z czasów ostatniej wojny zachował się ołtarz polowy, będący pamiętką po kapelanie Armii Krajowej o. Pawle Płonce.

²⁷ *Psalterium* z 1480 r., *Graduale* z ok. 1500 r. i *Psalterium* z 1620 r. Zob. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, Leżajsk, fig. 289–302; E. Lenart, *Katalog bernardyńskich rękopisów liturgicznych w Polsce od XV do XVIII wieku*, ABMK, 53 (1986) nr 7, 15.

²⁸ Śnieżyńska-Stolot, Stolot, Leżajsk, fig. 469–473.

²⁹ Godnie uwagi są te z nich, które widzimy na ścianie wschodniej. Każdy prezentuje *Madonnę z Dzieciątkiem* w typie *Hodegetria* nawiązującej do łaskami słynących obrazów *Matki Bożej Leżajskiej* bądź *Matki Bożej Sokalskiej*. Tamże, fig. 262, 265, 266.

³⁰ Tamże, fig. 485, 488. Zob. F. Kotuła, *Leżajski ośrodek ceramiczny*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1 (1953) passim; A. Lubelczyk, T. Szetela-Zauchowa, *Ceramika Małopolski od XIV do XVIII wieku. Wystawa w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie 21.IX.1993–21.XI.1993*, w: *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji – Rzeszów, 21–23.IX.1993*, red. A. Gruszczyńska, A. Targowska, Rzeszów 1994, s. 342–343.

³¹ Warto zwrócić uwagę na wizerunki Chrystusa *Męża Boleści*, a także na obraz *Ukrzyżowania*. W przeszklonej szafie z lewej strony eksponowana jest wczesnogotycka rzeźba *Św. Anny Samotrzczej*, po drugiej stronie – figurka *Madonny z Dzieciątkiem* z pocz. XVI w. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, Leżajsk, fig. 260, 305.

³² Tamże, fig. 185.

³³ Tamże, fig. 345–347.

³⁴ Tamże, fig. 189. Por. T. Dobrowolski, *Malarstwo*, w: *Historia sztuki polskiej*, t. 2: *Sztuka nowożytna*, red. W. Leśniewski, Kraków 1965, s. 425–426, ryc. 292.

³⁵ Obraz jest interpretacją malarską XVII-wiecznej koncepcji ikonograficznej o. Franciszka Lekszyckiego wykonaną przez Antoniego Gramatykę (zm. 1922). Zob. E. Szczawińska, *Gramatyka Antoni*, SAP, t. 2, s. 455–457; I. Rcjduch-Samkowa, J. Samek, *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, KZSP, 4 (1987) cz. 4, fig. 341. Obok wiszą obrazy o treści religijnej, z których najciekawsze wydają się być, namalowane na blasze, wizerunki *Chrystusa Alwernieńskiego*. Zob. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 264; J. Samek, *Przewodnik po mieście Alwerni i okolicy*, Kalwaria Zebrzydowska 1995, il. na s. 75.

³⁶ Są to XVIII-wieczne obrazy: *Chrystus przy słupie* i Św. Mikołaj. Pierwszy ze wspomnianych eksponatów osadzony jest wtórnie w bogato zdobionej ramie z poł. XVII w.

³⁷ Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 398, 399.

³⁸ Obiekty te stanowiły pierwotnie integralną część trzystopniowej struktury. J. Czerniecki, *Mały Król na Rusi i jego stolica Krystynopol*, Kraków 1939, s. 200 n., il. na s. 229; J. A. Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*, Warszawa 1974, s. 45, il. 97; A. E. Obruśnik, *Katafalk Anny z Łaszczów Potockiej i Franciszka Potockiego*, „Studia Muzealne”, 19 (2000) s. 121–133.

³⁹ Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 405, 466.

⁴⁰ Do najciekawszych należą zamki drzwiowe z XVII w. oraz metalowe misy z końca XV i pocz. XVI w. Tamże, fig. 459, 491.

⁴¹ Przed wejściem do podziemi, w niewielkiej, prostokątnej wnęcie, zlokalizowana jest ekspozycja dzwonów i moździerz wiwatowych.

⁴² W pomieszczeniu najbliższym wejścia, po lewej stronie, widzimy monumentalne posągi XIX-wiecznego retabulum ołtarza głównego z kościoła Ojców Bernardynów w Krystynopolu i mniejszych rozmiarów figury prawdopodobnie ze Sokala: Św. Franciszka z Asyżu, Bł. Bogumiła, Św. Wojciecha, Św. Jana z Dukli i dwie Św. Stanisława Szczepanowskiego. Zob. Czerniecki, *Mały Król*, s. 199 nn, il. 229.

⁴³ Na mense od lewej strony, w niszy, można zobaczyć neogotycką figurkę *Madonny z Dzieciątkiem*. Po przeciwnej stronie elementowi temu odpowiada kapliczka z figurą Chrystusa *Ecce Homo* z XVII w. Ekspozycję tę dopełniają pojedyncze rzeźby aniołów i putta. Pośrodku, w głębi, na tle fragmentów XIX-wiecznej nastawy ołtarzowej, stoi posąg *Madonny* odzwierciedlający reminiscencje sztuki okresu Młodej Polski. Tuż obok, na cokółach, znajdują się figury świętych i aniołów tworzące z innymi rzeźbami, resztkami struktur ołtarzowych i wolnostojącymi kolumnami wizualną, symetrycznie skomponowaną całość. Pod ścianami wyeksponowane są figury aniołów i świętych z XVII i XVIII w. Do najciekawszych należą te z nich, które przedstawiają św. Franciszka z Asyżu i brata Leona. Postać wielkiego Założyciela Franciszkanów prezentują również dwie rzeźby niemal naturalnej wielkości, stojące w otoczeniu pary kolumn. Figura ulokowana z lewej strony stanowi kopię XVII-wiecznego dzieła Pedro de Meny w Muzeum Katedralnym w Toledo. W głębi znajdują się XVIII-wieczne figury Św. Ludwika Biskupa Tuluzy i Św. Bonawentury – pozostałości po ołtarzu barokowym jednego z kościołów bernardyńskich na Wschodzie. Zob.: Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 357, 395, a także: V. Facchinetti, *Ikonaografia francescana*, Milano 1924, fig. 85; D. Kaczmarzyk, *Rzeźba europejska od XV do XX wieku. Katalog zbiorów*, Warszawa 1978, s. 79, il. 60.

⁴⁴ Originalnym eksponatem tego ciągu jest niewątpliwie XVII-wieczna monstrancja z gotyckimi detalami architektonicznymi, a także XVIII-wieczna z elementami rafy koralowej. Czerwona sterczyna wieńcząca koronę glorii w formie połamanej gałązki ukazuje miniaturowe sceny Męki Pańskiej. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 412–416, 437, 441–452, 456, 477–483.

⁴⁵ Thieme-Becker 30 (1936), s. 94. Zob. Śnieżyńska-Stolot, Stolot, *Leżajsk*, fig. 453–455.

⁴⁶ Obok wejścia znajdują się rozmieszczone pod ścianami fragmenty nagrobków z końca XIX i pocz. XX w. Pośrodku sali stoją częściowo zrekonstruowane balaski z kościoła Ojców Bernardynów w Rzeszowie, a także XIX-wieczny posąg Chrystusa z kościoła Ojców Bernardynów w Skępem i figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej, w typie *Madonny Jazłowieckiej*, z Józefowa koło Zamościa. Pod ścianami, z lewej strony sali znajdują się trzy figury przedstawiające: *Madonnę z Dzieciątkiem*, Św. Ludwika Biskupa Tuluzy i Św. Bonawentury. Są to fragmenty nadproża XVII-wiecznego południowego portalu leżajskiej bazyliki. Po drugiej stronie piwnicy stoją kropielnice z XVIII i XIX w.: z Trzciany i Zawadki k. Dukli oraz z Leżajska. Interesującym przykładem tego typu kamieniarki jest nodus z trzonem posiadający charakterystyczną dla sztuki późnego renesansu w Polsce ornamentykę okuciovą. Pod ścianą zachodnią stoją nagrobki z 2 poł. XIX w.

⁴⁷ W 1975 r. muzeum posiadało już czterdzieści portretów zakonników, sześć obrazów o innej tematyce i dziesięć rzeźb. W roku następnym zbiory te powiększyły się o dwa obrazy na desce i piętnaście obrazów olejnych na płótnie oraz o inne eksponaty. W 1977 r. do zbiorów włączono trzydzieści trzy obrazy, w tym osiem portretów i trzynaście stacji *Drogi Krzyżowej* z Sokala, dwie rzeźby, dwa antepedia i sześć srebrnych lichtarzy z herbami fundatorów książąt Zasławskich i Sanguszków. K. G r u d z i ŋ s k i, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 15 (1978) nr 3(57), s. 32. Zob. także *Muzeum*, „Vita Provinciae”, 12 (1975) nr 3(45), s. 35–36.

⁴⁸ W ostatnich latach dokonano gruntownej restauracji portretu Janusza Korybuta Wiśniowieckiego (zm. 1636) i portretu o. Bonawentury Małeckiego (zm. 1816). Dzieła dokonał w 1999 r. Tadeusz Stopka z Krakowa. (*Dokumentacja fotograficzna portretu o. Bonawentury Małeckiego (zm. 1816)*; *Portret Janusza Korybuta Wiśniowieckiego. Dokumentacja konserwatorska*. Wyk. T. Stopka, Kraków 1997. Fasc. b. sygn. AMPBerL), a także obrazu ukazującego scenę *Sądu Arcykapłańskiego*. (*Dokumentacja fotograficzna*. Wyk. P. Koneczarek, Kraków 1999. Fasc. b. sygn. AMPBerL). Z inicjatywy rodzin Ostrorogów i Górzyńskich z Warszawy przeprowadzona została konserwacja XIX-wiecznej kopii portretu Jana Ostroroga (*Program prac konserwatorskich dla „Portretu Jana Ostroroga” z Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*. Oprac. M. Kotlińska, Lubaczów 1999. Fasc. b. sygn. AMPBerL). Starannej konserwacji doczekała się wczesnogotycka figura Św. Anny Samotrzcę. Ze względu na wyjątkową wartość zachowanej materii zabytkowej przewidziana przez komisję restauracja została ograniczona niemal wyłącznie do usunięcia późniejszych nawarstwień (*Budowa technologiczna oraz program konserwacji gotyckiej, drewnianej i polichromowanej rzeźby św. Anna Samotrzcę*, oprac. S. Kłosowski, Kraków 1999. Fasc. b. sygn. AMPBerL). W ramach pracy dyplomowej przeprowadzona została w 1998 r. gruntowna konserwacja obrazu *Filadelfia* wykonanego na jedwabiu z XVIII w. (*Konserwacja obrazu na rypsie jedwabnym pt. „Filadelfia czyli Przymierze św. Bernardyna ze Sieny ze św. Ignacym Loyolą” pochodzącego z klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku*, praca dyplomowa wykonana przez Katarzynę Kubiak pod kierunkiem prof. Małgorzaty Schuster-Gawłowskiej, Kraków 1998. Fasc. b. sygn. AMPBerL). W tym samym czasie podjęta została konserwacja dwustronnie malowanego obrazu przedstawiającego *Adorację św. Franciszka z Asyżu przez stany i Św. Annę Samotrzcę* (M. J u c h a, *Konserwacja dwustronnego malowidła na podobrazii płóciennym (prawdopodobnie centralnej części chorożwi brackiej) z 2 ćw. XVII., z przedstawieniami: „Św. Anna Samotrzcę” i „Adoracja św. Franciszka”*. Własność Muzeum Prowincji OO. Bernardynów w Leżajsku, praca dyplomowa wykonana pod kierunkiem adi. Jadwigi Wyszynskiej, Kraków 2000. Fasc. b. sygn. AMPBerL).

⁴⁹ Zob. *Dokumentacja konserwatorska*, wyk. A. Kruk, Kraków 1998. Fasc. b. sygn. AMPBerL, a także: A. E. Obrusnik, *Portret Wincentego Morawskiego*, w: *Narodziny stolicy. Warszawa w latach 1596–1668*, red. P. Mrozowski, Warszawa 1996, s. 225–226; J. K. Ostrowski, *Four lions from the Castrum Doloris of Francisze Salezy and Anna Potocki*, w: *Land of the Winged Horsemen. Art. In Poland 1572–1764*, red. J. K. Ostrowski, Alexandria, Virginia 1999, s. 290–291; toż samo: *Cztery Lwy z Castrum Doloris Franciszka Salezego i Anny Potockich*, w: *Kraj Skrzydlatych Jeźdźców. Sztuka w Polsce 1572–1764*, red. J. K. Ostrowski, Warszawa 2000, s. 290–291.

⁵⁰ *Budowa technologiczna oraz program konserwacji gotyckiej, drewnianej i polichromowanej rzeźby św. Anna Samotrzeć*, passim.

⁵¹ J u c h a, *Konserwacja*, passim.

⁵² Odbywają się tu koncerty organizowane w ramach Festiwalu Muzyki w Łańcucie, od 1992 r. w sezonie letnim również w ramach Międzynarodowych Festiwalu Muzyki Organowej i Kameralnej: A. E. O b r u ś n i k, *Z kart historii*, w: *X Jubileuszowy Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. Leżajsk Lato 2001*, Leżajsk 2001. Gościnnie występują zespoły muzyczne, orkiestry, chóry i wirtuozii prezentując utwory wielkich kompozytorów, a turyści mają możliwość wysłuchania recitali wykonywanych na zabytkowych organach. Dzięki powyższemu zjawiskom miejsce to jawi się jako centrum życia religijnego i stanowi jeden z ważniejszych ośrodków życia kulturalnego.

⁵³ Wśród zwiedzających byli: ks. bp Tadeusz Taborski z Przemysła, przedstawiciele okolicznego duchowieństwa i wierni. M i g d a ł, *Z Leżajaska. Muzeum*, s. 62.

⁵⁴ Z 30 grudnia 1977 r. pochodzi wpis: „Jesteśmy pełni zachwytu dla całego zespołu Sakralnego zarówno Bazyliki jak i Muzeum. Dziękujemy za piękne wrażenie”. *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1977–1992*, s. 6. Zob. również tamże, s. 24, 28, 30–31.

⁵⁵ B. M i g d a ł, *Z Leżajaska. Wycieczki-pielgrzynki*, „Vita Provinciae”, 1977, nr 4 (54), s. 42–43; K. G r u d z i ń s k i, *Komunikat o funkcjonowaniu Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 1984, nr 1(69), s. 53. Grupy zorganizowane i indywidualnie przybywający do Leżajaska turyści zgłaszali się w zakrystii, która stanowiła od początku miejsce pierwszego kontaktu z muzeum. Oprowadzaniem zajmowali się zakrystianie, obsługujący także grupy pielgrzymów zwiedzających bazylikę.

⁵⁶ K. G r u d z i ń s k i, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, „Vita Provinciae”, 15 (1978) nr 3 (57) s. 32.

⁵⁷ M i g d a ł, *Z Leżajaska. Wycieczki*, s. 42–43, 89.

⁵⁸ F. R y d z a k, *Nowicjat*, „Vita Provinciae”, 10 (1973) nr 4 (38), s. 98–99.

⁵⁹ G r u d z i ń s k i, *Muzeum Prowincji w Leżajsku*, s. 32–33.

⁶⁰ *Księga Pamiątkowa Muzeum* eksponowana była początkowo w sali pierwszego piętra na stoliku. Obecnie zwiedzający dokonują wpisów w korytarzu poprzedzającym wejście do „Lapidariów”.

⁶¹ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1971–1977*. Rkps b. sygn. AMPBerL, passim.

⁶² *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1977–1992*, passim.

⁶³ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992–1994*, s. 1–410.

⁶⁴ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1995–1996*, rkps b. sygn. AMPBerL, s. 1–174.

⁶⁵ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1996–2000*, rkps b. sygn. AMPBerL, passim.

⁶⁶ K. G r u d z i ń s k i, *Wstęp do Księgi Pamiątkowej Muzeum z lat 1977–1992*, s. 5.

⁶⁷ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1977–1992*, s. 9, 241, 273, 302, 325, 340, 343, 363, 402; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992–1994*, s. 118, 121, 283, 289, 330; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1995–1996*, s. 64, 109, 111, 123, 125, 159, 172.

⁶⁸ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992–1994*, s. 17, 32–33, 54, 70–73 nn.; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1995–1996*, s. 26, 28, 49, 52, 109 nn.

⁶⁹ *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992–1994*, s. 30, 73–74 nn.

⁷⁰ Ks. bp Ignacy Tokarczuk 11 maja 1978 r. dokonał następującego wpisu: „Naród, który chce mieć przyszłość, musi szanować swoją przeszłość. Wyrażam wdzięczność i uznanie OO. Bernardynom za troskę o skarby naszej kultury religijnej i narodowej”. Jerzy Waldorff 16 maja tego samego roku napisał: „Zbiory oglądałem z podziwem dla ich bogactwa oraz z wdzięcznością dla OO. Bernardynów w Leżajsku za ich uratowanie dla kultury polskiej i tak pielęgnowanych”. Przebywający na terenie Muzeum 23 maja 1978 r. bp Marian Rechowicz wyraził się na temat zbiorów następująco: „Z wielkim poruszeniem serca i podziwem dla pietyzmu OO. Bernardynów wobec ich pięknej tra-

dycji – zwiedziłem Muzeum, które w znacznej części jest zbiorem pamiątek naszej Archidiecezji”. W imieniu grupy uczniów Liceum Ogólnokształcącego im. J. Lelewela w Łodzi dokonano następującego wpisu: „Zachwycailiśmy się tutaj dawną Polską, jej kulturą i wielkością – dziękujemy”. Pod datą 18 czerwca 1979 r. sporządzono notatkę, w której czytamy: „Gratuluję całemu zakonowi OO. Bernardynów tak wspaniałego muzeum polskiej sztuki sakralnej. Dzisiejsze zwiedzanie kościoła i muzeum napawa mnie prawdziwą dumą, że w Polsce mamy tak wspaniałe eksponaty. Oby Bóg błogosławił na dalsze lata tej tak wspaniałej pracy”. Z 23 marca 1978 r. pochodzi wpis Stefana i Barbary Stuligroszów: „Jesteśmy szczerze wzruszeni niezwykłym pięknem Leżajskiej Świątyni. Czcigodnym Gospodarzom OO. Bernardynom niech błogosławi Pan Bóg Dawca wszelkiego dobra i Stwórca niewypowiedzianego piękna”. Przebywający na terenie Sanktuarium 9 czerwca 1984 r. Prymas Polski kard. Józef Glemp napisał: „Ojcom Bernardynom – Kustoszą nie tylko zabytków, ale i Kustoszą wiary – na daleki okrąg ziemi leżajskiej”. Pod datą 2 stycznia 1993 r. widnieje wpis dokonany przez jednego z ówczesnych studentów historii sztuki, z którego dowiadujemy się, że „są takie miejsca, do których zawsze z chęcią powracamy, gdyż pozostawiły w nas niezapomniane wrażenia”. Autor tekstu dodaje: „Dla mnie właśnie takim miejscem jest Muzeum, w którym poznałem co to znaczy sztuka i tą sztukę kochać”. „Z przejęciem i wielką wewnętrzną satysfakcją oglądałem Muzeum i zgromadzone w nim eksponaty – napisał w *Księdze Pamiątkowej* 8 lipca 1996 r. ks. bp Jan Śrutwa reprezentujący Radę Episkopatu do spraw Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego. – Gratuluję Władzom Zakonnym, Przełożonym tego Klasztoru [...] takiej właśnie placówki kulturalnej i kościelnej na naszej rodzinnej Ziemi. Życzę błogosławieństw Bożych na dalszy rozwój tego Muzeum”. Po datą 10 lipca 1996 r. widnieje wpis następującej treści: „Muzeum olśniewa doskonałą adaptacją starych wnętrz klasztornych i ciekawym wyborem eksponatów o wartości przekraczającej ramy nicjednej ekspozycji. Pozostaje nieodparte wrażenie, że adaptacją i doбором eksponatów kierowała ręka Człowieka ogromnej wiedzy i miłości dla dziejów naszej kultury, sztuki i historii”. *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1977–1992*, s. 13, 15, 17, 21, 71, 73, 179; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1992–1994*, s. 289; M i g d a ł, *Z Leżajska. Wycieczki*, s. 37–38; *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1995–1996*, s. 123, 125.

⁷¹ Pewna grupa odniosła się „z wielkim uczuciem szacunku dla tytu zabytkowych pamiątek – świadectw żywej i głębokiej wiary, pobożności i ofiarności poprzednich pokoleń Wiernych, Dobrodziejów oraz Braci – Synów Świętego Franciszka”. Inna osoba dziękuje za przedstawienie jej „wspaniałej i szumnej karty z historii [...] Kościoła i świadectw [...] wiary”. Tuż obok można znaleźć „gorące słowa podziękowania za pełnioną straż kultu naszych narodowych, kulturalnych i religijnych tradycji, wyrazy uznania dla szlachetnej pracy i posługi”. „Grupa rekolekcyjna dziewcząt przebywających [...] w tym cudownym miejscu w dniach od 1. VIII do 8. VIII. 1995 r.” dziękuje za „udostępnienie i umożliwienie zwiedzenia [...] pięknego Muzeum, miejsca kryjącego bogactwo historii i kultu religijnego”. *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1995–1996*, s. 19–20.

⁷² „Tego dnia [...] było nam dane, abyśmy zobaczyli Dom Boży. Składamy wielkie dzięki za Jego miłość i dobroć, które okazuje nam od dawna. Dziękujemy za wszystko i prosimy o dalsze łaski od najwyższego Boga i Króla. Amen”. „Dziękujemy Bogu za możliwość modlitwy i zwiedzenia Bazyliki Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku”. „Dziękujemy Bogu za ciekawe [...] ukazanie piękna”. „Bóg zapłać za możliwość modlitwy przed cudownym Obrazem Matki Bożej Leżajskiej oraz zwiedzenie muzeum”. „Być tutaj to wielka zasługa od Boga i Matko Leżajska Twoja. Składamy serdeczne Bóg zapłać za ten cudowny dzień. Wdzięczni nauczyciele plastyki z rejonu Leżajska i Łañcuta”. „Z wyrazami szacunku za wspaniałą pracę ku Bożej chwale a pożytkowi narodu”. „Dziękujemy za łaskę pobytu w tym św. Miejscu”. Tamże, s. 29, 30, 31, 35, 38.

⁷³ Np. Gwoździec, Husiatyn, Lwów, Sieniawa, Sambor i Sokal. Zob. A. C h a d a m, *Gwoździec*, s. 88–89; *Husiatyn*, s. 92; *Sambor*, s. 314–315; *Sieniawa*, s. 317; *Sokal*, s. 351; *Strykówka*, s. 356; *Zbaraż*, s. 460 – wszystko to znajduje się w Kbp; H. E. W y c z a w s k i, *Lwów*, Kbp, s. 197.

⁷⁴ A. Chadaam, *Fraga*, s. 64–65; *Leszniów*, s. 174–175 – wszystko z Kbp; K. Grudziński, *Stieliszcze*, s. 316–317.

⁷⁵ Obraz przedstawiający *Wręczenie Reguły Św. Franciszkowi* nawiązuje do faktu założenia zakonu i uświadamia nadprzyrodzony charakter objawienia, pod wpływem którego był św. Franciszek z Asyżu. Zob. *Testament I*, w: *Pisma św. Franciszka z Asyżu*, oprac. P. Brzozowska, M. Maciolek, Warszawa 1979, s. 134.

⁷⁶ Śnieżyńska-Stolot, *Stolot, Leżajsk*, fig. 285, 288.

⁷⁷ Zadaniem tego typu muzeów jest gromadzenie i wystawianie przedmiotów związanych z pracą apostołską i życiem ludów ewangelizowanych. Muzea te mają obrazowo ujmować ewangelizację danej kultury. *Ad Gentes divinitus, Dekret o działalności misyjnej Kościoła*. w: *Sobór Watykański II*, Poznań 1968, s. 463; Traczyk, *iw.*, s. 187–188, 233, 235.

⁷⁸ Zob. K. Kantak, *Les données historiques sur les bienheureux bernarbins (observants) polonais du XV siècles*, „Archivum Franciscanum Historicum”, 22 (1929) s. 433–461; tenże, *Życie wewnętrzne bernardynów w dobie przedtrydenckiej*, „Przegląd Teologiczny”, 10 (1929) z. 2, s. 314–352; z. 3, s. 257–270; tenże, *Z liturgii bernardyńskiej przedtrydenckiej*, MCh, 2 (1931) s. 325.

⁷⁹ Zob. K. Grudziński, *Błogosławiony Władysław z Gielniowa*, PŚw, t. 6, s. 79–86; W. Wydra, *Władysław z Gielniowa. Z dziejów średniowiecznej poezji polskiej*, Poznań 1992, *passim*; tenże, *Miejsce Władysława z Gielniowa w kształtowaniu się średniowiecznej poezji religijnej*, w: *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. T. Michałowska, Warszawa 1993, s. 69–82; T. Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa 1995, s. 382–410.

⁸⁰ Chrościcki, *iw.*, s. 45, 220, il. 97. Zob. także Z. Kuchowicz, *Człowiek polskiego baroku*, Łódź 1992, s. 332 nn; tenże, *Obyczaje i postacie Polski szlacheckiej XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1993, s. 244 nn.

⁸¹ *Pismo z dnia 21. 02. 1996 r.*; *Pismo z dnia 5. 09. 1996 r.*; Fasc. b. sygn. AMPBerL; A. E. Obruśnik, *Lwy i orły z katafalku Anny Elżbiety z Łaszczów Potockiej ur. 1733 zm. 1772 i Franciszka Salezego Potockiego ur. 1700 zm. 1772, wojewody generała ziem kijowskich, rubieszowskich, ropczyckich, sokalskich*, w: *Vanitas. Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Poznaniu, listopad 1996-luty 1997*, Poznań 1997, s. 286. Zob. także A. Osęka, *Marność paradna*, „Gazeta. Magazyn. Cotygodniowy Dodatek do Gazety Wyborczej”, 1997, nr 2 (201), s. 6–7.

⁸² Obruśnik, *Portret Wincentego Morawskiego*, s. 225–226, il. V 4.

⁸³ *Srebrne oprawy książkowe ze zbiorów w Polsce. Katalog*, red. J. M. Krzemiński, B. Tuchołek-Włodarska, Gdańsk 1996, nr 46, s. 52–53 (A. E. Obruśnik).

⁸⁴ *Materiały archiwalne dotyczące wystawy „Kraj Skrzydlatych Jeźdźców”*. Fasc. b. sygn. AMPBerL, *passim*.

⁸⁵ *Pismo z dnia 9. 02. 2000 r.* Fasc. b. sygn. MPBerL.; *Land of the Winged Horsemen – Art in Poland, 1572–1764. Itinerary*. Mps. Fasc b. sygn. AMPBerL.

⁸⁶ Jedną z nich była impreza tego typu zorganizowana przez Jana Partykę z Rzeszowa, poświęcona militariorom. *Księga Pamiątkowa Muzeum z lat 1996–2000*, s. 260–283.

⁸⁷ *Księga Pamiątkowa Muzeum od roku 2000; Księga Pamiątkowa wystawy W. Ochmana, Leżajsk 2001*, *passim*.

⁸⁸ A. E. Obruśnik, *Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów*, „Rzeszowski Informator Kulturalny”, nr 21 (1996) s. 9–11; tenże, *Pamięcią będę się starał odplacić za pamięć*, „Biuletyn Miejski”, nr 5 (55) (1997) s. 10; tenże, *Leżajska Bazylika i Klasztor Ojców Bernardynów a Jubileusz Miasta*, „Biuletyn Miejski”, nr 9 (59) (1997) s. 1417; tenże, *Naród pragnący przyszłości*, „Biuletyn Miejski”, nr 7 (75) (1999) s. 10; tenże, *Muzeum Prowincji Ojców Bernardynów w Leżajsku*, „Niedziela Przemysła”, 49 (192) II ROK XL (7 XI 1997), s. I, II.

⁸⁹ *Srebrne oprawy książkowe*, s. 52–53; Obruśnik, *Portret Wincentego Morawskiego*, s. 225–226, il. V 4.

⁹⁰Do tej pory powstały dwa odcinki poświęcone klasztorowi Ojców Bernardynów w Leżajsku z cyklu „Klasztory polskie” – TV Łódź 1992), a także filmy: *W cztery świata strony – Leżajsk* (TV Katowice 1993), *Euroturystyka – Leżajsk*, (TVP 1 1993) oraz *Kolebka Zakonu Franciszkanów – Asyż*, („Klasztory polskie”, Łódź 1993); *Pochwalny bądź Panie mój* (TVP S. A. Oddział w Krakowie na zlecenie Programu 2, Kraków 1997); *Muzeum Prowincji OO. Bernardynów* (Studio Video Fan 1999) i inne.

⁹¹Zob. A. Bartel, *Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Marii i klasztor Bernardynów w Gwoźdźcu*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego Województwa Rzeszowskiego*, t. 4, red. J. K. Ostrowski, Kraków 1996, s. 19–38, il. 73–87.

⁹²„Biuletyn Miejski”. Pismo Rady i Zarządu Miejskiego w Leżajsku. Nr 4 (81) 2000–9 (110) 2002.

⁹³Podobny cel w ostatnim czasie osiągnięto w nowo powstałym Muzeum Diecezjalnym w Zamościu. Zob. „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, red. M. Leszczyński (Nr 1–4, Zamość -2001).

⁹⁴Np. Obrusnik, *Portret Wincentego Morawskiego*, s. 225–226.

⁹⁵Np. Obrusnik, *Katafalk Anny z Łaszczów Potockiej i Franciszka Potockiego*, s. 121–133; Ostrowski, *Four lions from the Castrum Doloris of Francisze Salezy and Anna Potocki*, s. 290–291; t e n z e, *Cztery Lwy z Castrum Doloris Franciszka Salezego i Anny Potockich*, s. 290–291.